Üniversite Yayın No: 4777
Fakülte Yayın No: 04
ISBN No: 978 – 975 – 404 – 821 - 6

Din ve Dünya Barışı

Uluslararası Sempozyum

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON RELIGION AND THE WORLD PEACE
(Tebliğler)

26–28 Nisan 2007
İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binası, Beyazıt, İstanbul

İstanbul 2008

Sempozyum Başkanı
Prof. Dr. Fahri KAYADİBİ
İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dekanı

Düzenleme Kurulu
Başkan
Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ

Üyeler
Prof. Dr. Cafer S. YARAN
Doç. Dr. Ömer M. ALPER
Yrd. Doç. Dr. Necmettin GÖKKIR
Yrd. Doç. Dr. Recep ALPYAĞIL
Yrd. Doç. Dr. Ahmet H. FURAT

Yayına Hazırlayanlar
Yrd. Doç. Dr. Necmettin GÖKKIR
Yrd. Doç. Dr. Recep ALPYAĞIL

Copyright © 2007
Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin yazılı izni olmadan fotokopi yoluyla veya elektronik, mekanik vs. suretlerle kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz, kayda alınamaz. Bu dergide yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir. Fakülte söz konusu görüşlerden dolayı sorumluluk kabul etmez.

Yazılarla İlgili Hukuki Sorumluluk Yazarlara Aittir

İstanbul Üniversitesi
Basım ve Yayınevi Müdürlüğü
İSTANBUL - 2008

Tel : 631 35 04 - 440 00 00/26500

B SALONU: Şiddet Metafiziği/ Metaphysics of Violence

Başkan/Chair: Prof. Dr. İlber Ortaylı, Topkapı Sarayı Müdürü, İstanbul

Gnostik İdeolojide Şiddetin Metafiziği: Dünyanın Egemenleri Olan Arkonlarla Mücadele/ The Metaphysics of Violence in The Gnostic Ideology: The Struggle with the Archons, The Dominant Powers of The World

Prof. Dr. Şinasi Gündüz, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul

Özet

Gnostik teolojinin temelinde iyi ve kötü ya da ışıkla karalık arasında var olduğuna inanılan bir çatışma düşüncesi yer alır. Antoganistik güçler arasındaki çatışma ya da karşıtlık Gnostik düalizm olarak da adlandırılan ideolojinin kötülük problemine getirdiği bir çözüm yolu olarak da karşımıza çıkar. Gnostikler yeryüzünü bir hapishane olarak görmekte ve iyileri temsil eden ışık ruhlarını bu hapishenin mahkumları olarak tanımlamaktadırlar. Bu iyiler ya da ışık ruhları gerçekte gnostiklerin ta kendileridir. Bu hapishanenin kötü yöneticileri ya da gardiyanlarının ise arkonlar ya da kötü güçler oldukları düşünülür. Yeryüzü de dahil maddi evrenin egemenleri olan bu güçler gerçekte yalnızca sanal anlamda gücü temsil etmektedirler; zira Gnostikelre göre asıl güçlü olan Işık alemi ve alemin temsilcileridir. Dolayısıyla sahip olmadıkalrı güç iddiasında bulunan ve bunu başurdukalrı fiziki zorbalıklarla göstermeye çalışan kçtü güçler gerçekte aptallıkalrını ve güçsüzlüklerini dışa vurmaktadırlar. Bu doğrultuda Gnostikler zorbalık ve şiddete karşı pasif direniş sergilemeyi ve içe kapanmayı bu aptallara karşı verilebilecek en güzel cevap olarak görmektedirler. Gnostik toplulukların bu şiddet ve şiddetin kökeni açıklamaları gerçekte kendi tarihsel konumları ve aralarında yaşadıkalrı sosyal ve siyasal güç odaklarıyla olan tarihsel ilişkilerini açıklar mahiyettedir.

Şiddet, kaos, çatışma ve benzeri olumsuz nitelikleri içeren kötülüğün niçin var olduğu, kaynağının ne olduğu ve kötülüğe karşı nasıl mücadele

edilmesi gerektiği konuları bütün inanç sistemlerinin temel öğretilerinde yer alan bir hususdur. Dinler kendi teolojilerine, kurtuluş anlayışlarına ve etik öğretilerine göre bu konuyu izah etmeye çalışırlar.

Gnostik teolojinin temelinde, iyi ile kötü ya da ışık ile karanlık arasında var olduğu düşünülen bir çatışmaya dayalı bir düalizm bulunur. Bu düalizme göre bir tarafta iyilik ve ışığı temsil eden ışık alemine karşılık diğer tarafta kötülük ve karanlığı temsil eden bir karanlık alemi bulunmaktadır. İyilik alemi ve onun başında bulunan üstün varlık olan Işık ya da İyilik tanrısı tamamıyla olumlu nitelikleri haizdir; kötülük alemi ile Karanlık ya da Kötülük tanrısı ise tamamıyla olumsuz niteliklere sahiptir.

Gnostisizme göre bu iki alem, sadece birbirine taban tabana zıt niteliklere sahip olmakla kalmayıp aralarında bitmek tükenmek bilmeyen bir çekişme ve mücadele sürdürürler. Gnostik literatürde sembolik bir anlatımla betimlenmeye çalışılan bu mücadelenin temelinde, hayat ve ışık prensibinden yoksun olan karanlığın (veya kötülüğün), bünyesinde bu prensipleri taşıyan ışık varlıklarını ele geçirme arzu ve isteği yatar. Dolayısıyla gnostikler, bir çeşit "kutsal tarih anlayışı" olarak nitelenebilecek olan tarih doktrinlerini ışıkla karanlık güçleri arasındaki bu mücadele üzerine bina ederler. İki zıt güç arasındaki bu mücadele pasif, aktif ve tekrar pasif olmak üzere üç döneme ayrılır. Ezelde ışıkla karanlığın kendi asli mekanlarında bulunduğu ve aralarında pasif bir mücadelenin söz konusu olduğu kabul edilir. Bu ilk (orijinal) dönemin akabinde karanlıkla bazı ışık unsurlarının birbirine karıştığı ve fiili taarruzların cereyan ettiği aktif mücadele dönemi gelir. Aktif mücadele dönemi ilahi ışık aleminden düşüşün, maddi alemin yaratılmasının ve insanlık tarihinin de içerisinde yer aldığı dönemdir. Bu dönemin maddi alemin yok edileceği kıyamete kadar devam edeceğine inanılır. Aktif mücadele döneminin nihayetinde ise tekrar pasif mücadele dönemine dönülecektir. Bu, bir bakıma ışıkla karanlık alemlerinin aslî konumlarına yeniden dönmeleri anlamına gelir.

Gnostiklere göre şiddet ve terörün kaynağı karanlık alemi ve bu alemin bir parçası olan maddi evrendir. Gnostiklerce acının, ıstırabın, kaosun ve her çeşit kötülüğün sebebi olarak görülen maddenin (hyle) nereden kaynaklandığı konusunda çeşitli gnostik gruplar arasında farklı görüşlere rastlanır. Konuyla ilgili iki temel bakış açısı dikkat çekicidir. Bunlardan ilki Suriye-Mısır geleneği arka planına sahip olan gnostik akımlarca (özellikle bu kategoride yer alan Yahudi ve Hıristiyan gnostik gruplarca) benimsenen bakış açısıdır. Buna göre

madde ve kötülük de diğer her şey gibi nihai planda tanrısal alemden ve yüce tanrısal güçten neşet etmektedir. Bu, bir anlamda monoteistik bir görünüm arzeder; ancak maddenin ve kötülüğün oluşumunun tanrının iradesinin dışında gerçekleşmesi ve her ne kadar var oluş silsilesi nihai olarak yüce tanrıya kadar uzansa da maddi alemi var edenin yüce tanrının dışında olan başka güçler olması bu bakış açısının gnostik düalist bir bakış açısı olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır. Konuyla ilgili ikinci temel bakış açısı ise, Hans Jonas'ın İran tipi gnostisizm adını verdiği[1], Sâbiîlik ve Maniheizm gibi gnostik ekollerce benimsenen görüştür. Bu bakış açısında düalizm çok daha fazla belirgindir; kötülükle özdeşleştirilen maddi alemin ve her türlü acı, ıstırap ve kaosun kaynağı olarak kabul edilen bir diğer tanrısal varlığa, kötülük ya da karanlık tanrısına yer verilir. Karanlık Kralı, Büyük İfrit veya Yeraltı Canavarı Ur gibi çeşitli adlar verilen bu tanrısal güç kötülük prensibinin kişileştirilmiş bir halinden ibarettir. Tıpkı iyilik ve ışık prensibinin kişileştirilmiş hali olan yüce tanrı konusunda olduğu gibi kötülük tanrısı da ezeli ve ebedi olarak kabul edilir. Bir diğer ifadeyle bu görüşte, ilk bakış açısında olduğu gibi maddenin ve kötülük ilkesinin kaynağı nihai planda yüce tanrıya dayanmaz; zira o da tıpkı yüce tanrı ve iyilik ilkesi gibi kendiliğinden mevcuttur. Her iki bakış açısında da gerek maddi alemin oluşumu (kozmogoni) ve bunu müteakip insanın var oluşu (antropogoni) tasavvurları yönünden gerekse gnostik düalizmin birbirine zıt iki kutbunda yer alan iyilik ve kötülük ya da ışık ve karanlık prensiplerinin birbirleriyle olan mücadeleleri yönünden ilahi alemden düşüş motifi oldukça önemlidir.

Demiurg tarafından karanlık aleminde yaratılmış olan maddi alem, Gnostiklere göre Işık ruhlarını tutsak eden bir hapishaneden ibarettir. Yeryüzü bu hapishanenin en derin zindanı,[2] ışık varlıkları ya da ruhlar ise mahkumlarıdırlar. Işık varlıkları ya da ruhları, çoğo Gnostik geleneğe göre gnostiklerden başkası değildir. Gnostik kozmoloji kozmik hapishaneyi, yer altı alemi, yeryüzü ve yeryüzünü çevreleyip kuşatan gezegenlerle burçlardan oluşan üç katmanlı bir mekan olarak düşünür. Yer altı alemi, kötü varlıkların ve güçlerin yaşadıkları alemdir; yeryüzü ise bunlarca ele geçirilen ışık ruhlarının tutsaklıklarının devam ettiği, iyi-kötü mücadelesinin aktif olarak sürdüğü mekandır. Yeryüzü hapishanesini çevreleyen gezegenler ve burçlar ise birer

---

1 K. Rudolph, Gnosis, s.66.

2 H. Jonas, The Gnostic Religion, 1958, 43

gardiyan ya da muhafız olarak değerlendirilir. Gnostik literatürde sayıları 7 ilâ 365 arasında değişen bu kozmik kürelerde kötü yöneticiler olan arkonlar oturur. Arkonlar, bir çeşit evrensel kader olan tiranik yönetimleriyle tutsak ruhların köleliğini devam ettirmeye ve onları elden kaçırmamaya çalışırlar (Jonas, 1958: 44). Sabii literatüründe olduğu gibi matarta ya da matarata olarak da adlandırılan bu gök cisimleri, aynı zamanda, yeryüzü hapishanesinden kurtulan ruhun ilahi özgürlük alemine yükseliş yolunda geçmeleri gereken zorlu geçitler olarak da düşünülür.

Maddi evren hapishanesinin oluşumu konusunda Gnostik literatürde çeşitli kozmogoni mitoslarına yer verilir. Bütün Gnostik gelenekler, maddi evren hapishanesinin yaratısının/yapıcısının yüce iyilik tanrısı olmadığı konusunda hemfikirdirler. Buna göre, özgürlükleri sınırlayan bu kötü alemin yaratıcısı ya da nedeni yüce tanrı olamaz; zira iyi olan tanrıdan kötünün ve kötülüğün çıkması olası değildir. Dolayısıyla maddi alemin yaratıcısı olan bir diğer varlığın, bir demiurgun olması gerekir. Çeşitli Gnostik geleneklerde Ptahil, Saklas, Yaltabaoth, Sophia vb adlar verilen bu demiurg ya da maddi evrenin yapıcısı, ustası veya mimarı (Gündüz, 1997), aslında bir tanrı değil, öz itibarıyla kendisi de aslında ışık ve iyilik alemine ait olan bir varlıktır. Ancak, tanrıya ve ışık alemine ilgisizliği nedeniyle bu alemden düşmüş ya da atılmış olan bir varlıktır. Bu düşmüş varlık, kendi yapısındaki pozitif unsurları kaos ve yokluk halindeki karanlık ve kötülükle karıştırarak, kaosa düzen yokluğa da varlık kazandırmış; böylelikle bu maddi evren, bu tutsaklık alemi var olmuştur. Bu şekilde demiurgun kendisi, bir yönüyle yabancısı olduğu karanlık ve kötülüğe kozmolojik açıdan varlık kazandıran bir güç olmuştur. Dolayısıyla içine atıldığı bu alemin varlık kazanmasının nedeni kendisidir. Benzer şekilde, Gnostik literatürde bu maddi alemde var olan her şeyin, varlıklarını, tutsak ettikleri varlıklara borçlu oldukları vurgulanmaktadır. Yani hapishanenin ve gardiyanın varlığı, mahkumun varlığına bağlıdır; hapishane ve gardiyanlar varlıklarını sürdürebilmek için mahkumları elde tutmak zorundadırlar. Gnostik metinlerde tutsak olan ruhlar üzerine yapılan bütün sembolik anlatıların ve polemiklerin ana konusunu bu anlayış oluşturmaktadır. Gnostik bakış açısına göre tutsak olan her varlık tutsaklığın hem konusu hem de nedenidir. İçinde yaşadığı maddi evren ve bedende tutsak hayatı sürmesi nedeniyle tutsaklığın konusudur. Kendisini tutsak eden bu hapishaneye varlık kazandırması nedeniyle de tutsaklığın nedenidir (Bultmann, 1983: 163).

Genellikle Gnostikler bir südur süreci içerisinde varlıkların oluşumunu açıklamaya çalışırlar. Buna göre yüce varlıktan ilk südur eden bir dişil figürdür. Daha sonraları ruhsal alem oluşmuş ve en sonunda maddi alem düşmüş ya da ilahi alemden atılmış bir yaratıcı ya da melekler tarafından karanlık aleminde yaratılmıştır. Örneğin Simoncu Gnostisizme göre südurun ilk aşaması, ilk düşünceye (Ennoia) tekabül eden bir dişi figür, Helena'dır. Daha sonra sudur (bir bakıma ilahi varlıktan düşüş) devam ederek ruhsal alemler oluşmuş ve bu süreç, maddi alemin var oluşuna kadar sürmüştür. Simon'a göre maddi alem meleklerce yaratılmıştır. Erken dönem Hıristiyan yazarlar, Helena'nın maddi alemde tutsak edilmesi ve yüce tanrının, maddi alemde tutsak olan Helena'yı kurtarmak için insan suretindeki bir kurtarıcı olarak maddi aleme gelmesi düşüncesi gibi Simon Magus'a atfedilen görüşler hakkında bilgi vermektedir.[3] Simon gibi erken dönem Gnostiklerinden Saturninus da dünyanın ve dünyadaki herşeyin melekler yüce Tanrı tarafından değil melekler tarafından yaratıldığını ileri surer. Ayrıca o Yahudilerin tanrısının meleklerden birisi olduğunu ve Mesih'in tüm yeryüzü yöneticileri gibi Yahudilerin tanrısını day k etmek ve kendisine inananları kurtarmak üzere geldiğini söyler. [4] Sabii geleneğinde de benzer bir südur süreci söz konusudur. Yüce Hayat olarak adlandırılan varlıktan südur ile bir dizi varlık neşet etmiştir. Bu sürecin sonunda Ptahil olarak adlandırılan Dördüncü Hayat karanlık alemine atılan bir varlık olarak oluşmuş ve karanlık aleminde yeryüzünü ve kendisine benzer şekilde insanın bedenini yaartmıştır. Işık alemine ait olan ruh kötülüğe karşı mücadelenin bir safhası olarak insane bedenine konulmuş ve böylelikle tutsaklık dönemi başlamıştır.

Gnostik düşünceye göre maddi evren ve yeryüzü makro planda bir hapishanedir. Bunun mikro plandaki uzantısı ise bedendir. İnsanın gerçek benliğini oluşturan ruhsal varlık, dolayısıyla hem beden hem de yeryüzü hapishanesinin tutsağıdır. Benlik ya da ruhsal varlık çamura atılmış bir inci veya çamur içindeki bir altın olarak nitelenir (The Gospel of Philip, 1988: 147; Foerster, 1972: 2-3). Çamur, öncelikle bedendir, sonra da yeryüzü alemidir. Yeryüzü ve beden, Hermetika'da olduğu gibi, ayrıca kara duvar, yaşayan ölüm,

---

3 Krş. Justin Martyr, The First Apology, XXVI, http://www.ccel.org/fathers2/ANF-01/anf01-46.htm#P3593_620967 (10.02.2000); Irenaeus, Adversus Haereses, I, xxiii, 1-4; Tertullian, Against All Heresies, I; Hippolytus, The Refutation of All Heresies, IV/51, VI/2, 4-15, http://www.ccel.org/fathers2/ANF-05/anf05-10.htm#P1395_390918 (22.02.2000). Simon Magus'un Gnostik düşünceleriyle ilgili derli toplu bir bilgi için bkn. Filoramo, A History of Gnosticism, ss.142-152.

4 Mc Grath, A.E., The Christian Theology..., s.136vd.

görünür ceset, hırsız ve mezar gibi sıfatlarla da tanımlanır (Foerster, 1972: 3). Benlik, gerek ait olduğu alem gerekse yapısı itibarıyla kendisini çevreleyen çamurdan farklıdır. Dolayısıyla o, çamur içindeki bir "yabancı" olarak, tutsak olduğu bu mezardan, bu günahkar bedenden kurtulmak durumundadır.[5]

Gnostikler karanlığın bir parçası olarak kabul edilen maddi dünyanın egemen güçlerini arkonlar olarak adlandırmaktadır. Arkonlar yeryüzü hapishanesi çepeçevre kuşatan ve orada tutsak olan ruhları baskı altında tutarak onların kaçmasını engellemeye çalışan gardiyanlar ya da yöneticilerdir. Yeryüzünün ve insanın bedeninin yaratıcısı olan demiurg da Gnostiklerce arkonlar arasında zikredilir. Gnostik metinlerde Ptahil, Samael, Sakla ve Yaltabaoth gibi isimler verilen Demiurg, baş arkon olarak görülür. Maddi dünya da dahil evrenin dominant güçleri olan bu kötü huylu yöneticiler, ışık güçlerine karşı şiddet ve terör kullanmaktadırlar. Şiddet ve terör, arkonların sözde güçlerini kanıtlamak ve ışık varlıklarına karşı üstünlük tesis etmek üzere kulalndıkları yegane yöntemdir. Ancak onların gücü gerçek değildir; suni ve sahtedir. Zira gerçek güç yalnızca ışık güçlerine aittir. Gnostik liteartür arkonlar ve diğer kötü varlıkların gerçekte ne kadar güçsüz, bilgisiz ve aptal olduklarına dair anlatılarla doludur. Örneğin Nag Hammadi metinlerinden *Arkonların Tabiatı*'nda, demiurgun cahilliği, haddini bilmezliği ve bunun karşısında uyarılması üç yerde söz konusu edilir. Haddini bilmez şekilde küstahça söylediği sözlerin yüce tanrıya karşı bir küfür olduğu vurgulanır. Bunlardan ikisinde o, yukarıdaki alemden gelen bir sesle, diğerinde ise Pistis Sophia'nın kızı olan ışık varlığı Zoe (Hayat) tarafından haddini aşmaması için uyarılır.

"Gözlerini açan o (demiurg), sınırsız çok büyük maddeyi gördü ve 'Tanrı olan benim, benden başka hiç kimse yok' diyerek kibirlendi. Bunu söylediğinde o, mükemmellik alemine karşı günah işlemiş oldu. Ve yukarıdaki mutlak gücün aleminden şöyle diyen bir ses geldi: 'Yanılıyorsun Samael' -ki bu kör tanrıdır-.

Ve o (Samael), 'Eğer benden önce olan başka bir şey varsa, bana görünsün!' dedi. Ve Sophia hemen parmağını uzattı ve ışığı maddeye tanıttı. Ve

---

5 Tutsak benlik ağlar ve kurtuluş için çırpınıp haykırır: "Beni bu yaşayan mezardan çıkar / bu kötü ölümden beni kurtar / bende var olan rahmetin için / ... / bu günahkar bedenden beni kurtar." (The (Second) Apocalypse of James, 1988: 276).

Sophia karanlık alemine doğru onu izledi ve o ışık (alemine) döndü. Bir kez daha karanlık maddeye [...]."[6]

John'un Apokrif Kitabı'nda da demiurgun aptalca tavırları ve buna mukabil uyarılmasından birkaç yerde bahsedilir.

"Şimdi zayıf olan arkon üç isme sahiptir. İlk isim Yaltabaoth, ikincisi Saklas ve üçüncüsü Samael'dir. Ve o, kendisinde olan kibrinde haddini bilmezdir. Zira o, 'Ben tanrıyım ve benim yanımda başka bir tanrı yok' dedi. Çünkü o, gücünden, gelmiş olduğu yerden habersizdir."[7]

Dünyanın Menşei Üzerine'de de demiurgun cehaleti vurgulanır; kibirlenmesi ve ikaz edilmesi konusunda benzer ifadeler zikredilir.

"Şimdi yönetici Yaltabaoth'a gelince; o, Pistis'in gücünün farkında değildir: O, onun (Pistis'in) yüzünü görmedi, oysa o kendisine konuşan sureti suda gördü. ... Yönetici büyüklüğünü gördüğünde -gördüğü yalnızca kendisiydi; su ve karanlığın dışında başka bir şey görmedi- o zaman o, var olanın yalnız kendisi olduğunu sandı."[8]

"...o (demiurg) sevinçliydi ve sürekli onlara 'Benim hiç kimseye ihtiyacım yok' diyerek övünüyordu. O, 'Tanrı olan benim, benden başka var olan bir diğeri yok' dedi. Ve o, bunu söylediği zaman, cevap veren bütün ölümsüz varlıklara karşı günah işlemiş oldu. ... Sonra Pistis, baş yöneticinin (bu) saygısızlığını gördüğünde öfkeyle doldu. O (Pistis) görünmezdi. O şöyle dedi: 'Yanılıyorsun Samael ... ."[9]

Nag Hammadi metinlerinde demiurga yüklenen bu özellikler Sâbiî gnostisizminde ise karanlık tanrısı Malka d Hşuka'ya (Ur'a) atfedilir. *Ginza*'da, karanlık tanrısının bir aptal, aklı karışmış bir sersem olduğu, zira her ne kadar kendi alemlerinde olup biteni bilse de onun ilk ve son olanı (yüce tanrıyı)

---

6 "The Hypostasis of the Archons", ss.167-168. Metinde geçen, demiurgun haddini bilmezliği ve uyarılmasıyla ilgili diğer pasajlar için bkn. Aynı eser, ss.162, 168.

7 "The Apocryphon of John", 111. Diğer taraftan bir diğer yerde ise, aslında yüce tanrıyı bildiği halde kıskançlığından dolayı onun kendi aleminde kendisini yegane tanrı ilan ettiği vurgulanır. Aynı eser, s.112.

8 "On the Origin of the World", s.173.

9 "On the Origin of the World", s.175.

bilmediği ifade edilir.[10] Ayrıca onun haddini bilmeden kibirlenmesi ve bunun üzerine düşmüş ışık gücü olan Ruha tarafından ikaz edilmesi şöyle anlatılır:

"O kendi kendine düşündü, kendi aptal kalbinde mütalaa etti ve şeytânî zihninde planladı. Ayağa kalktı ve sonsuzca uzanan karanlık dünyalarına baktı. Kibirlendi, kendini üstün gördü ve şöyle dedi: 'Benden daha güçlü olan kimse var mı?'"[11]

"Malka d Hşuka (Karanlık Kralı) bunları söylediğinde Ruha tahtından sendeleyerek düştü. Ruha acıyla haykırdı ve ağladı. ... Ruha Karanlık Kralı'na şöyle dedi: 'Senden daha güçlü olan ve gücü senin bütün dünyalarından üstün olan birisi var. Seninkinden çok daha geniş olan bir dünya var. Orada kudretli varlıklar yaşar. Kudretli yüce varlıklar orada yaşar ve onların şekilleri bütün dünya varlıklarından daha parlaktır.'"[12]

Gnostikler demiurgun eseri olan yeryüzünde kötü yöneticilerce ışık ruhlarına karşı uygulanan şiddet ve teröre karşı gnostiklerin tavrı daima başkaldırıdır. Bu başkaldırı iki şekilde olabilir. Maddi evrenin ve bedenin isteklerine karşı çıkmak bunlardan ilkini oluşturur. Bu bağlamda Gnostikler arasında asketik yaşam oldukça revaçtadır. Evlenmemek, yeme ve içmeden ve halkın arasında karışmadan elden geldiğince uzak durmak çeşitli Gnostik geleneklerde görülür. Başkaldırının ikinci şekli ise dünyevi otoritelere ve yöneticilere karşı çıkmaktır.[13] Otöriteye karşı çıkmanın en uygun yolu olarak ise Gnostik gelenekler genellikle pasif direnişi önerirler. Bu onların hegemonyacı baskısına, şiddet ve terörüne karşı verilebilecek en güzel cevaptır. Birçok Gnostik metinde genellikle dişil bir figür olarak gösterilen ve yeryüzü hapishanesindeki Gnostikleri simgeleyen ışık ruhlarının arkonlar birçok tacizine ve tecavüzüne maruz kaldıkalrı, ancak bu mütecaviz güçlere karşı ışık ruhalrının gösterdikleri pasif direnişin, saldırganların aptallıklarını ve gerçekte güçsüzlüklerini/iktidarsızlıklarını nasıl ortaya çıkardığına vurgu yapılır. Yeryüzünün hegemonyal yöneticilerinin acizlikleri ve tutsak ruhlar üzerindeki iktidarlarının gerçekte başarısızlığa mahkumiyeti, Havva ve Norea'ya tecavüz hikayesinde olduğu gibi çeşitli mitoslarda metaforik olarak sıkça dile getirilir.

---

10 Bkn. Ginza, s.278.

11 Ginza, s.279.

12 Ginza, s.82.

13 King, K.L., Ridicule and Rape... s.11.

Arkonların Tabiatı başlıklı Gnostik metne göre, bütün ışık varlıklarının annesini temsil eden Norea –tıpkı Gnostikler gibi- saflığın, temizliğin ve gerçek anlamda gücün timsalidir. Dolayısıyla o, aslında Gnostiklerin bir prototipidir.[14] Yeryüzü yöneticileri olan arkonlar, yeryüzü hapishanesindeki tutsak, ancak gerçek varlıklarının bilincinde olan ruhları temsil eden Norea'ya (kadına) tecavüz ederek onun üzerinde güç sahibi olduklarını kanıtlamaya çalışırlar. Fakat arkonlar bu arzularına yalnızca görünürde sanal olarak kavuşurlar. Zira, metne göre, onlar Norea'ya yalnızca fiziksel anlamda tecavüz etmişler onun ruhuna egemen olamamışlardır. Zira Norea, kötü güçler kendilerini ele geçirmek üzere saldırdıklarında, ruhsal varlıktan oluşan gerçek benliklerini hemen bir ağaca aktarmışlar ve geride yalnızca boş bedenlerini bırakmışlardır. Kötü güçler bedenlere sahiplenirken onlar uzaktan kötü güçlerin aptallıklarına ve gerçekte ne kadar güçsüz olduklarına bakıp gülerler (The Hypostasis of the Archons, 1988: 162vd).

Gnostik geleneklerdeki maddi aleme ve bu alemin güçlülerine/güçlerine/ ve yöneticilerine/egemenlerine karşı polemikler gerçekte Gnostiklerin toplumdaki sosyal ve politik durumlarıyla yakından ilişkilidir. Politik hegemonyacı güçler tarafından sıklıkla baskı altına alınan Gnostikler, kendilerine karşı uygulanan şiddet ve terörün kaynağına yönelik metafizik bir söylem geliştirmişlerdir. Buna göre yeryüzü hapishanesi, aslında Gnostiklerin kendi içinde yaşadıkları sosyal çevreyi yansıtmaktadır. Tarih boyu Gnostik grupların içinde yaşadıkları toplumlarda marjinal akımlar olarak kaldıkları ve ortodoksiyi oluşturan çoğunluk anlayışlarca heretisizm ve sapkınlıkla suçlandıkları bilinmektedir. Kurtarıcı gizli bilgi/hikmet anlayışları, seçkin toplum olduklarına dair ürettikleri köken mitosları, ezoterik/dışa kapalı cemaat yapıları ve ritüelleri ve sosyal yapı ve geleneğe isyan olarak nitelenen asketik anlayışları nedeniyle Gnostikler, her zaman, yaşadıkları toplumlarda başkaldırı kültürünün temsilcileri olan *ötekiler* olarak görülmüşler, sihirbazlık ve büyücülükle suçlanmışlar, toplumsal değer ve kurumlara karşı suç odağı olmakla itham edilmişler ve sık sık takibata uğramışlardır. Hatta, tarihte birçok örneğine rastlanıldığı gibi zaman zaman Ortodoks inançlara dönmeye zorlanmışlardır. Örneğin, Simon Magus, Valentinus, Basilides ve Marcion gibi Gnostik teolog ve düşünürlerin kilise babalarınca heretiklikle suçlandığı Hıristiyanlık tarihinde, Messelianlar ve Bogomiller gibi Gnostik gruplara karşı

---

14 King, Ridicule and Rape..., s.23.

şiddet kampanyaları (hatta Haçlı Seferleri) düzenlendiği bilinmektedir. Benzer şekilde, tarihte, Maniheistler ve Sabiilere karşı çeşitli baskı, sindirme ve dinden döndürme çabalarının yapıldığı da bilinen bir gerçektir.

Kendilerine yönelik bütün bu şiddet ve baskı uygulamalarına karşı Gnostikler, içinde yaşadıkları maddi evreni kendilerine düşman hegemonyal güçlerin egemenliğindeki bir iktidar alanı olarak değerlendirmişler ve kutsal metinlerine konu olan anlatılarında metaforik bir dille buna karşı tavır almışlardır. Gnostik metinlerde, sembolik bir dille arkonlar olarak adlandırılan maddi evrenin hegemonyan güçleri, tutsak ettikleri varlıkları, yani Gnostikleri, sürekli bir gözetim altında tutmaya çalışmakta, bu nedenle Gnostiklerin dışa kapalı cemaat yapılarıyla ezoterik inanç ve ritüellerinden hoşlanmamaktadırlar. Onların amacı, Gnostiklerin kendi ellerinden kurtulup kaçmalarını engellemektir. Zira bu sosyal-siyasal düzenin ve evrende devam edegelen saltanatlarının sürmesi bu tutsaklığın devamına bağlıdır.

Arkonların Tabiatında (Hypostasis of the Archons) olduğu gibi kötü yöneticilere karşı mücadelelerinde Gnostiklerin kendilerini dişil bir güçle özdeşleştirmeleri ve kötü yöenticileri (arkonları) ise eril olarak görmeleri ilginçtir. Bu durum Gnostiklerce yeryüzü ve beden hapishanesinde tutsak olan ruhun dişil olarak görülmesi kadar, aslında erkek egemen bir toplum anlayışına karşı bir duruşla da yakından ilgili olmalıdır. Zira yaşanan tarihsel süreçte sosyal yapıya egemen olan hegemonyal güçlerin erkek egemen bir toplum yapısını temsil etmeleri ve kadının sürekli olarak baskı altında tutulması da Gnostiklerin böyle bir analoji yapmalarına neden olmuş olabilir.

Burada, Gnostiklerin, ilk bakışta paradoksal gibi gözüken bir anlayışlarıyla karşı karşıyayız. Çünkü bir taraftan onlar kozmik bir hapishane olarak gördükleri maddi evreni kötüleyip dışlamakta, diğer taraftan ise bu hapishanenin varlığını ve devamını evrendeki kendi tutsaklıklarının devamına bağlamaktadırlar.

Ancak Gnostik bakış açısına göre bu bir çelişki değildir. Zira Gnostik gelenek, yeryüzü ve beden hapishanesinde tutsaklık yaşantısı süren ışık unsurlarının ilahi bir takdir gereği bu konumda olduklarını var saymaktadır. Nitekim çeşitli metinlerde, tutsak olan ruhun bu durumdan oldukça rahatsız

olduğu ve kendi isteği dışında tutsaklığa mahkum edildiği anlatılır.[15] Ancak Gnostisizme göre ışık varlıklarının bu tutsaklığı boşuna değildir. Bu tutsaklık vesilesiyle bir yönden kötülük ve karanlık tanımlanıp, bunun ışık ve iyilikten farkı gözler önüne serilirken, diğer yönden kötü güçlere hadleri bildirilecek, kötüler alt edilecek ve gerçek iktidar alanı olan iyilik ve ışık aleminin üstünlüğü vurgulanacaktır. Nitekim Sabii kutsal metni Ginza'da ağlayıp haykıran ruha ilahi alemden şöyle seslenilmektedir: "Ey ruh ... Asi yılan, kanun tanımayan yılan senin tarafından zincirlenecek. Ejderha senin tarafından zincire vurulacak. Kötü varlık olduğu yerde katledilecek. Gücüne kimsenin güç yetiremediği karanlık kralı senin tarafından bağlanacak." (Ginza, 1925: 507). Yine Ginza'ya göre yeryüzü hapishanesinin kötü yöneticisi canavar Ur, "benden daha güçlü daha üstün ve kuvvetli olan var mı?" diye meydan okuduğunda, bir başka kötü varlık olan Ruha onu uyarır ve şöyle der: "Senden daha güçlü olan ve gücü senin bütün dünyalarından üstün olan birisi var. Seninkinden çok daha geniş olan bir dünya var. Orada kudretli varlıklar yaşar. Kudretli yüce varlıklar orada yaşar ve onların şekilleri bütün dünya varlıklarından daha parlaktır." (Ginza, 1925: 82).

Gnostikler kendilerinin çinde yaşadıkalrı ve şiddet ve terörörün egemen olduğu şu karanlık dünyada kötülüğün altedilmesi gibi önemli bir görev üstlendiklerini düşünürler. Gnostik mitolojide yer alan ve ruhun ilahi alemden kötülük alemine düşüşünü ya da atılışını tasvir eden anlatılar aslında bir bakıma Gnostiklerin bu dünyadaki konumlarını anlatmaktadır. Gnostikler kendilerini, kötülüğün egenem olduğu bu dünyada kötülüğün mutlak şekilde altedilmesi için hayati önem taşıyan şahıslar olarak görürler. Bu çerçevede Gnostik literatürde, yeryüzü ve beden hapishanesinde kötülüğün ve kötü yöneticilerin altedilemsi yaşamak ışık varlığı ruh

Gnostisizme göre yeryüzüne ve bedene indirilmiş (atılmış) olmaktan memnun olmayan ruh, ağlayıp haykırmakta, yüce tanrıya yalvarmakta ve hapishane hayatı yaşadığı bu kötü alemden kurtarılmayı istemektedir.[16] Ancak,

---

15 "Ben (ruh) ... şöyle diyeceğim: Aranızda ben ne günah işledim? Ben aranızda ne günah işledim ki siz beni aldattınız ve aranızdan uzaklaştırdınız? Siz beni yaşadığım mekandan tutsak olarak aldınız, beni kandırdınız ve babalarımın evinden beni uzaklaştırdınız." (Ginza, 1925: 506). Maniheist Turfan metinlerindeki benzer yakarış ifadeleri için bkn Jonas, 1958: 58.

16 Örneğin Sâbiî kutsal kitabı Ginza'da geçen bir ifadede ruh ışık alemine doğru şöyle feryat eder:

karanlık ve kötülükle yapılan mücadelede ruhun maddi aleme ve bedene indirilmesi ve bir bakıma beden içerisinde zorunlu bir ikamete tabi tutulması kaçınılmazdır. Zira bu, kötülüğün dizginlenmesi ve ona son darbenin vurulması açısından zaruri olan bir durumdur. Bir başka ifadeyle, -Maniheizmde vurgulandığı gibi- ruhun karanlık alemine indirilmesi ve kötü güçlere tutsak olarak verilmesi, kötülüğe vurulacak nihai darbe için önceden planlanmış ilahi bir takdirdir. Maniheist bir metinde bu durumun, vahşi aslanı yakalamak ve sürüsünü ondan kurtarmak için çobanın, ona tuzak kurup kuzulardan birini yem olarak vermesine ve aslanı yakalayıp bertaraf ettikten sonra da yaralı kuzuyu iyileştirmesine benzediği ifade edilir.[17] Aynı şekilde diğer çeşitli metinlerde, durumundan hiç de memnun olmayan ruha hitaben bunun bir kader, ilahi bir takdir olduğu şöyle vurgulanır:

"Ey ruh! Sen bu ülkeye (maddi aleme) düşmanları yakalamak ve onları tutmak için geldin."[18]

"Ey ruh! Yüksel, ilerle, cesede gir. ... Asi yılan, asi, kanun tanımayan yılan senin tarafından zincire vurulacak. Kötü varlık, olduğu yerde katledilecek. Gücüne kimsenin güç yetiremediği Karanlık Kralı senin tarafından bağlanacak."[19]

Mutlak aşkınlığın bir ifadesi olan ruh, beden ve nefs içerisinde tutsaktır. Birçok Gnostik metinde o, çamura atılmış/düşmüş bir altın veya bir inci şeklinde nitelenir. Çamur, genel olarak kozmik alemdir; özelde ise nefsani arzu ve istekleriyle bedendir.[20] Şüphesiz çamura düşmüş ve çamurla kaplanmış olan ruh, bu haliyle kendi asli görüntüsünü dışarıya yansıtmaktan uzaktır; görünüşü itibarıyla sanki bu çamur deryasının bir parçasıymış gibi durmaktadır. Esasen ruhun kendisi de bedenle nefs tarafından çevrili olduğundan kendi gerçek varlığının farkında olmayan bir haldedir. Ancak bu durum geçicidir; zira o, kendi kendisini anlamaya ve etrafını kavramaya başladığında etrafını çevreleyen

---

"Aranızda ben ne günah işledim?
Ben aranızda ne günah işledim ki
siz beni aldattınız ve aranızdan uzaklaştırdınız?
Siz beni yaşadığım mekandan tutsak olarak aldınız,
beni kandırdınız ve babalarımın evinden beni uzaklaştırdınız." Ginza, s.506.

17 Lieu, Manichaeism, s.12.

18 Giversen, "The Inedited Chester Beatty Codex", s.377.

19 Ginza, s.507.

20 Foerster, Gnosis: A Selection of Gnostic Texts I, s. 2.

bu çamur deryasından, beden ve neftsen sıyrılacak kendi asli yapısının ve gerçekte ait olduğu ilahi alemin farkına varacaktır. Gnostik *Filip İncili*'nde bununla ilgili şöyle denilir:

İnci çamura atıldığında oldukça kirlenir. ... Ancak o, sahibinin gözünde her zaman değerlidir. Nerede olurlarsa olsunlar, tanrı oğullarını kıyasla! Babalarının katında onlar hâlâ değerlidirler.[21]

Sonuç olarak, Gnostik gelenek içinde yaşanılan hayattaki mevcut hegemonyal güçler ile onların baskıcı, şiddet içeren karakterlerini yeryüzünün yaratıcısı ve gerçek egemeni olan arkonlarla kıyaslarlar. Arkonlara ve onlar tarafından tutsak ışık ruhalrına karşı yapılan saldırıları tanımlarken aslında kendi sosyal yaşamlarına ve statülerine dikkat çekerler. Kullandıkları metaforik dille, yeryüzü yöneticilerince baskı ve şiddetle tesis edilmeye çalışılan gücün gerçek güç olmadığını bunun aslında onların güçsüzlüğünün ve aptallığının bir işareti oldğunu vurgularlar. Yine onlar, mutlak iyiliği, saflığı ve barışı temsil eden kendilerinin yeryüzündeki kötü güçlerin daha iyi kavranılmasını, güçsüzlüklerinin ortaya çıkmasını ve böylelikle onların sözde-egemenliklerinin içyüzünün anlaşılmasını sağladıklarına inanırlar.

---

21 "The Gospel of Philip", tr. W.W. Isenberg The Nag Hammadi Library in English, ed. J.M. Robinson, Leiden: Brill 1988, s. 147.